

Sosialliberal politikk for velferd og verdiskaping

Grunnlagsdokument

13.06.2007

Kontaktperson for prosjektet er prosjektleder Hilde Wisløff Nagell
(hilde@liblab.no)

Innholdsfortegnelse

Prinsippgrunnlag for en sosialliberal velferds- og verdiskapingspolitikk.	1
Verdiskaping i velferdssamfunnet – et ansvar å skape	2
Fordeling av velferdsgoder – hvordan det offentlige gir	4

Prinsippgrunnlag for en sosialliberal velferds- og verdiskapingspolitikk.

De europeiske velferdsstatene er i stadig endring for å kunne takle utviklingstrekk som økende migrasjon, aldrende befolkninger, globalisering av vare- og tjenesteproduksjonen, og nye former for sosial- og økonomisk ulikhet. I Norge er NAV-reformen, pensjonsreformen, og IA-avtalen forsøk på å komme noen av disse utfordringene i møte. Nye reformer krever en verdibasert og normativ begrunnelse. Hvilke formål skal velferdspolitikken tjene? Hva er følgelig de viktigste politikktiltakene? Liberalt Laboratoriums arbeid skal bidra til nytenkning rundt og diskusjon av velferdsstatens rolle, forankret i den liberale politiske tradisjonen. Begrepet liberal referer her til klassisk liberal filosofi og moderne sosialliberal filosofi, i motsetning til en mer libertariansk retning.

Velferds- og verdiskapingspolitikk favner om politikk både for fordeling av offentlige ressurser og for verdiskaping. Verdiskaping handler om å skape innenfor bærekraftige betingelser. Sosialliberal verdiskapingspolitikk fokuserer på entreprenørskap, innovasjon og nyskapende løsninger med klare krav til etikk og bærekraft, hvor rammebetingelser legger til rette for at enkeltaktører kan utvikle gode ideer og løsninger til beste for samfunnet.

I drøftningen av en sosialliberal velferds- og verdiskapingspolitikk søker vi svar på spørsmål som:

- Hva er en rettferdig fordeling i et samfunn hvor man har både moralske forpliktelser og rettigheter?
- Hvordan skal statens rolle balansere mellom hensyn til materiell velferd, individers frihet til å forme egne liv og fullverdige muligheter for de med dårligst forutsetning?
- Hva skal til for at alle enkeltindivider reelt sett har like muligheter, med samme krav til ansvarliggjøring for egne liv?
- Hvilke krav skal stilles til individer og et næringsliv som skal ha frihet til forme verdiskapingen og hvilken rolle har staten?
- Hvordan kan staten som arbeidsgiver, eier og aktør oppmuntre til verdiskaping, legge rammer for og bidra aktivt til statlig og privat entreprenørskap?

Målet for et sosialliberalt velferdssamfunn er ikke mest mulig materiell velvære for alle, men reell frihet til å forme egne liv uavhengig av utgangspunkt. Det økonomiske systemet bør derfor tilrettelegges på en måte som setter alle i stand til å forme sine egne liv slik de selv vil leve dem. En av sosialliberale velferdspolitikkenes viktigste oppgaver er å sikre selv de svakeste muligheten til å forme sine egne liv.

Sosialliberalisme er en grunnholdning som vil deles av personer på tvers av de tradisjonelle partiskillelinjene i norsk politikk. Sosialliberalismen er individbasert – den gir individet moralsk forrang over samfunnet eller fellesskapet. Den er også egalitær ved at alle individer tilskrives den samme moralske status. Hva som er en rettferdig ressursfordeling, må derfor bygge på ideen om at moralsk likeverd, og lik rett til reell frihet gir opphav til visse gjensidige moralske forpliktelser. Politikk må

kunne rettferdiggjøres ved at den fremmer individers interesse i å forme sine egne liv, i den grad det ikke går ut over andres rett til det samme. Dette krever gode fellesskapsløsninger og sannsynligvis sterk omfordeling, men beholder samtidig fokus på at hver enkelt er ansvarlige for sitt eget liv.

En sosialliberal velferdspolitik er en aktiv velferdspolitik. Den sosialliberale velferdsstaten er ikke bare et sikkerhetsnett, men motiverer også til vekst og utvikling, og til aktiv sosial og økonomisk deltakelse. En aktiv velferdspolitik krever at vi tar i bruk flere virkemidler. Velferdspolitikken skal gi incentiver, ikke bare goder. Ansvar ikke bare rettigheter.

Ethvert økonomisk system bærer i seg ulikheter – ikke bare i materiell levestandard, men også i økonomisk makt. I sosialliberal tenkning er materielle ulikheter mellom individer, samfunn eller stater ikke nødvendigvis moralsk uriktige i seg selv, men de må kunne rettferdiggjøres. Derfor er det nødvendig å stille spørsmål om hvilke moralske rettigheter og forpliktelser vi, som borgere i et felles økonomisk system kan regulere gjennom politikk, har overfor hverandre og hvilket grunnlag disse rettighetene og forpliktelsene er tuftet på.

Verdiskaping i velferdssamfunnet – et ansvar å skape

Entreprenørskap er en liberal dyd. Å skape noe for seg selv og for andre har ringvirkninger. Et godt økonomisk system bygget på sosialliberale verdier fremmer menneskelig skaperkraft. Individer må kunne forfølge sine ønsker og utnytte sine evner til fulle. Sosialliberal verdiskapingspolitikk bør gi alle like muligheter til å realisere sine talenter og behov gjennom et arbeid som oppleves som meningsfylt for den enkelte. Det krever en god arbeidsdeling mellom offentlige reguleringer og støtteordninger og privat initiativ.

Fra et sosialliberalt ståsted er det et mål å overlate så mye som mulig av friheten og ansvaret for utformingen av et nasjonalt næringsliv til næringslivet selv. Verdiskaping må skje innenfor naturens tålegrenser og ha strenge bærekraftskriterier.

Det offentliges rolle vil først og fremst være å sette minstekrav, miljøkrav og standarder for god næringsutvikling samt gode langsiktige rammevilkår i form av skatte- og avgiftspolitik, infrastruktur, konkurranserett, etc, som bidrar til å gjøre næringslivet konkurransedyktig. Staten som arbeidsgiver, eier og aktør har et stort ansvar for å oppmuntre til verdiskaping, legge rammer for og bidra aktivt til statlig og privat entreprenørskap.

At staten stimulerer til frie markeder og konkurranse kan være et effektivt virkemiddel for økt verdiskaping. Slik stimulering må derimot være godt begrunnet. Samtidig krever ofte en rettferdig og effektiv konkurranse sterke offentlige institusjoner – særlig i små samfunn som Norge Staten bør håndheve reglene som gjør markedet fritt, ikke erstatte, eller forvrengte markedet. Særlig må det rettes oppmerksomhet mot personer og bedrifter som kan vise seg å få monopolposisjon. Tradisjonelle privilegier, subsidier og særordninger for utsatte eller prioriterte bransjer bidrar sjelden til sosialliberal frihet. Kraftsubsidier, skatteregler til fordel for

”arbeidende” kapital, og sterk statlig kontroll med olje- og industriselskaper er konkrete eksempler.

Sosialliberal politikk for verdiskaping ser flere politikkområder i sammenheng, slik som utdanning, forskning, de ulike næringssektorene (petroleum, IKT, fisk, landbruk), samferdsel, forsvar og virkemidler rettet mot næringslivet generelt. Økt verdiskaping handler om innovasjonsevne mellom både statlige og private aktører. Mobilitet av kunnskap og personer og samarbeid mellom offentlig sektor og privat næringsliv, mellom bransjer og næringer vil være en fordel for å utvikle læringsintensive miljøer og innovative satsinger. Mobilisering av kompetanse og personer mellom næringer og mellom offentlige og private aktører for å stimulere til læring vil være viktig. Sosialliberal verdiskaping åpner opp for flyt av arbeidskraft, fleksible arbeidsformer og informasjon til arbeidssøkende.

Investeringer i kunnskap, teknologi og høyere utdanning er en forutsetning for nye arbeidsplasser og videre velferd. Det må satses på forskning og utvikling i både offentlig og privat regi. Rammevilkår som langsiktige programmer gjennom etablering av forskningsfond (for eksempel ved hvert universitet), med statutter og utbetalinger som er uavhengige av statsbudsjettet er eksempler på konkrete tiltak. I tillegg vil etablering av gode ordninger for arbeidsinnvandring og gjesteforskere påvirke viktige norske miljøer og få fagområder opp i teten internasjonalt. Andre virkemidler kan være å stimulere til forskning og utvikling gjennom skatteinsentiver som avskrivingsregler, fradragregler og muligheter for større donasjoner til stiftelser. Det aller meste av innovasjonen skjer likevel i større selskaper og konserner, i store prosjekter og i storstilte satsinger. Politisk satsing på forskning og innovasjon bør gjenspeile dette. Forutsetningen for et offentlig engasjement er at midlene forvaltes på utelukkende profesjonelle kriterier, slik at f.eks. geografi ikke er et relevant kriterium for tildeling.

Norge har svært god økonomi, høyt utdannelsesnivå og mulighet til å ligge i forkant internasjonalt når det gjelder lovverk og standarder. Gjennom aktiv politikk kan dette skape grunnlag for innovasjon og konkurransefortrinn. Dette kan skje ved å utforme lover og standarder som skaper synergi for innovasjonspolitikken, som igjen kan skape norske pilotmarkeder som gir grunnlag for internasjonal ekspansjon i neste omgang. Bedrifter som får lov til å etablere seg i et hjemmemarked som ligger foran utviklingen i resten av verden vil alltid ha et stort konkurransefortrinn. Spesielt på miljøsidan bør Norge føre en aktiv politikk som kobler regulering med verdiskaping.

Skillet mellom statens rolle som regelsetter, håndhever, produsent, og omfordeler må bli tydeligere. Sosialliberale spørsmål er derfor:

- Hva skal til for å etablere et sosialliberalt økonomisk system i dagens Norge?
- Hvilke nye standarder, krav, rammevilkår og reguleringer kan bidra til økt verdiskaping?
- Hvilke bærekraftige krav og betingelser kan fremme langsiktig og bred verdiskaping med internasjonale fortrinn?
- Kan kapitalbeskatningssystemet forbedres slik at eierskap blir effektivt allokert? Og hvilke fordelings effekter vil det i så fall ha?

- Hvilke prinsipper, om noen, bør legges til grunn for næringslivsstøtte (Sted, næring, størrelse, kjønn etc)?
- Finnes det sosialliberale grunner til å midlertidig unnta enkelte næringer fra markedsmekanismer?
- Hvilke private og offentlige forskningssatsinger kan supplere dagens?
- Hvordan kan flyt av arbeidskraft og fleksible arbeidsformer legges til rette for økt innovasjon på tvers av bransjer og mellom offentlige og private aktører?
- Hvilke ordninger for arbeidsinnvandring og gjesteforskere kan bidra til økt verdiskaping?
- Forholdet mellom velferd og verdiskaping er i ferd med å endres. Hvordan kan en sosialliberal politikk som integrerer begge utformes?

Fordeling av velferdsgoder – hvordan det offentlige gir

Sosialliberal fordeling betyr å sikre alle reelt sett like sjanser, om enn resultatene kan bli forskjellige. Materiell velferd og lik tilgang til offentlige ytelser er en ting. Velferd er imidlertid også aktiviserende; det handler om alle incentiv, holdninger, krav og midler som driver individer til å forme meningsfulle liv. Samsvar mellom plikter og rettigheter kan virke selvsagt. Men ser vi på Statens rolle i fordeling av velferd: skatt, pensjon, sykelønn, trygdeytelser, og andre kontantytelser – kommer mange dilemma til syne.

Skattebyrden i et sosialliberalt samfunn må innrettes slik at den reflekterer enkeltmenneskenes plikter så vel som deres rettigheter. Det må stimulere til å handle, skape, og gi. Sosialliberal diskusjon om skatt handler om å finne den skattebyrden som best sikrer at enkeltmennesker selv former sine egne liv. Politisk debatt i Norge mangler i dag en slik dimensjon.

Statsbudsjettet i dagens Norge består i stor grad av faste, rettighetsfestede utgifter. Opparbeidede rettigheter i Folketrygden står alene for nærmere fire tusen milliarder kroner. Frykten for hvor tungt dette vil veie på fremtidige budsjetter er den største reelle utfordringen. Velferdsstaten må motivere folk til å jobbe mer og må stille større og klarere betingelser for å motta ytelser fra det offentlige. Ordningene må bli fleksible slik at hver enkelt kan tilpasse yrkesdeltakelsen etter sine ønsker, muligheter og behov.

Sosialliberal velferdspolitikkk knytter plikter og rettigheter sammen. Staten må ikke gi incentiver til å være passiv i ditt eget liv. Ordningene må frigjøre deg til å handle og skape. Ingen individer må bli ofre for systemet. Om et individ ikke passer inn er det er i såfall systemet det er noe galt med. Dette betyr at man ikke defineres som enten 'syk' eller 'frisk'. Tvert imot må ordningene avspeile en nyansert skala. Enhver får bidra med det man kan, om det så betyr deltidsarbeid, arbeid ved siden av pensjon, og arbeid med redusert arbeidsevne. En spesiell utfordring i den forbindelse er det økende antallet unge uføre.

En sentral liberal tanke er at hver enkelt har et ansvar for sine valg. Uflaks og omstendigheter utenfor den enkeltes kontroll gjør det imidlertid urimelig å kreve at vi skal holdes ansvarlige for de fulle konsekvensene av våre valg. Men det er rimelig å holde hver enkelt av oss ansvarlig for den delen av våre valg som skyldes *innsats*. Det er også slik at innsats ofte motiverer deg til en ønsket atferd. Når fordelingseffektene av velferdsordninger vurderes, bør vi derfor spørre: skyldes denne fordelingen faktorer som den enkelte har kontroll over? Sosialliberal velferds- og verdiskapingspolitikk må finne en god balanse mellom å belønne innsats og frie valg, men samtidig kompensere for ulikheter som skyldes uflaks: Hvordan motivere til deltakelse i arbeidsmarkedet og belønne innsats uten å straffe folk for forhold utenfor deres kontroll?

Arv er en viktig kilde til ulike sjanser i livet (sjanseulikhet). I liberal forstand er arv noe den som arver ikke selv har gjort seg fortjent til. Med dagens høye eiendomspriser vil arv av eiendom være en viktig faktor som skaper økte forskjeller. Samtidig vil arven være forrige generasjons eiendomsrett og et resultat av deres innsats. Her står en sosialliberal velferdspolitikk ovenfor et vanskelig dilemma i utformingen av en rettferdig skatte- og avgiftspolitik.

Fleksible arbeidsmarkeder er et nødvendig kjennetegn ved en moderne velfungerende økonomi. Den nordiske velferdsmodellen blir ofte fremhevet som eksempel fordi den kombinerer *fleksibilitet* i arbeidsmarkeder med en *sikkerhet* i form av arbeidsmarkedsreguleringer og offentlige støtteordninger, såkalt "flexicurity". En liberal velferdspolitikk bør ta stilling til hva som er en riktig kombinasjon av fleksibilitet og sikkerhet i en fremtidig velferdsstat. Hvor mye risiko og ansvar skal bæres av arbeidstaker, av arbeidsgiver, og av staten? Flexicurity angår ordninger som sykelønn og pensjon, ulike former for arbeidsmarkedstiltak, og er etterhvert blitt sentral også i europeisk debatt.

Det sies ofte at de økonomiske ulikhetene i Norge er økende. Det er en sannhet med modifikasjoner. Norge er fortsatt et land der vi er ganske like. Mens medianinntekten har økt med 29 prosent i perioden 1990 til 2004, har inntektsfordelingen vært overraskende stabil (SSB). Likevel er det tegn som tyder på at nye former for sosial og økonomisk ulikhet er i ferd med å utvikle seg. Skyhøye lederlønninger og bonussystemer er en kilde til økte forskjeller. Det kan også se ut som de som faller utenfor har større problemer enn tidligere med å komme tilbake til samfunnet.

Borgerlønn eller samfunnslønn innbærer å gi en viss økonomisk grunntrygghet til alle. Et godt velferdssamfunn har ordninger som er oversiktlige, skaper trygghet og verdighet. Dagens system for økonomisk grunntrygghet består av et lappverk av ulike støtteordninger som sosialhjelp, trygd, sykepenge, attføring osv. Kommunene er gitt et ansvar for sosialhjelpsutbetalingene med veiledende retningslinjer fra staten. Dette skaper til dels store forskjeller i stønadsnivået kommuner imellom. Er litt ulikhet greit så lenge det er effektivt?

Arbeidsgruppen skal gjøre det politisk tydelig at ansvaret vi har for hverandre først og fremst går ut på å skaffe like forutsetninger for å skape sine egne liv, ved å se på:

- Hvordan bør et borgerlønnssystem utformes for å fungere; hva er de normative argumentene for og imot en slik ordning; og hva er praktiske konsekvenser av borgerlønnsordning?
- Vil flat skatt med et substansielt minstefradrag være mer effektivt? Hva er fordelingseffektene?
- Hvordan påvirker fordelings- og velferdspolitikken de kulturelle og sosiale normene som styrer hvordan folk handler i sine økonomiske liv?
- Hvordan kan staten gi et sikkerhetsnett, men samtidig åpne for større valgfrihet, for eksempel i valg av pensjonsløsninger? ”Soft Paternalism” som prinsipp i den sosialliberale velferdsstaten
- ”Flexicurity”: den nordiske modellen er kjent for å kombinere statlig trygghet med privat fleksibilitet- Hvilken kombinasjon av fleksibilitet og sikkerhet er optimal fra et sosialliberalt ståsted?
- Bør individer ha rett til offentlige ytelser basert på aktive bidrag og innsats på andre arenaer? Hvordan kunne slike prinsipper konkretiseres?
- Hvordan sikrer man at mennesker med arbeidsevne, men som ikke har kapasitet nok til å skaffe seg normal markedslønn, likevel kan være aktive i arbeidslivet?
- Hvordan skape et velferdssystem som sikrer at vi holder mennesker ansvarlig for faktorer de kontrollerer, men ikke for ukontrollerbare faktorer?